

नागरी सहकारी बँकांची समाधानकारक प्रगती

देशाच्या बँकिंगचा विचार केल्यास आपणास असे दिसेल की, बँकाकडे ठेव वाढीबरोबर कर्ज वाटपातही वाढ झाली असून निव्वळ नफ्याचे प्रमाणही वाढले आहे. निव्वळ एनपीएची टक्केवारी कमी कमी होत आहे. देशाच्या अर्थव्यवस्थेची वाढ ज्या प्रमाणात होत आहे त्याचे प्रतिबिंब बँकांतील ठेवीच्या वाढीमध्ये दिसते आहे. महाराष्ट्र राज्यातील नागरी सहकारी बँकांची ३१ मार्च, २०१० रोजीची आकडेवारीवर नजर टाकता नागरी सहकारी बँकांच्या स्वनिधी, ठेवी, कर्ज वाटप, गुंतवणूक, खेळते भांडवल, नफा, सभासद व कर्जदार यात वाढ झाली आहे. गेले काही वर्षे ठेवीमधील वाढ अगदीच नगण्य असायची. यंदा ठेवी वाढल्या आहेत, कर्ज वाटपही त्याच दराने झाले आहे. मोठ्या बँकांच्या रिटेल बँकिंगमधील सहभाग, त्यांचे आक्रमक मार्केटींग, कमी व्याजदर या पार्श्वभूमीवर नागरी सहकारी बँकांची होत असलेली वाढ समाधानकारक आहे.

देशातील नागरी सहकारी बँका एका संक्रमण अवस्थेतून जात आहेत. आपण संयम, धैर्य व समय सूचकता ठेवली तर या संकटातून पुढे जावू, अद्याप संकटे संपलेली नाहीत पण आणखी नवीन संकटे पुढे उभी ठाकली आहेत. केंद्र सरकारने १९६६ पासून नागरी सहकारी बँकांना आयकर कायदा कलम ८० पी अंतर्गत आयकरातून सूट दिली होती. परंतु सरकारने कलम ८० पी मध्ये दुरुस्ती करून थांबले, परंतु त्याबाबतची अन्य कलमे दुरुस्त न केल्यामुळे नागरी बँकांना त्याचा लाभ होत नाही. सार्वजनिक, खाजगी बँकांच्या संदर्भात कायद्यात योग्य ती शब्द रचना आहे. तशी ती सहकारी बँकांसाठी नसल्यामुळे आपले सर्वत्र उत्पन्न करपात्र होवू शकते.

मध्यंतरी बँकिंग क्षेत्रात विलीनीकरण व एकीकरण यांचे वारे जोरदार वाहत होते. सन २००९ पर्यंत देशात परदेशी बँकांना मुक्तपणे व्यवसाय करण्यास परवानगी मिळाली आहे. या महाकाय बँकांच्या आक्रमक मार्केटींग स्टेटेजीपुढे आपल्या देशातील बँकांचा ठिकाव लागेल काय? याचीच चिंता सर्वांना आहे. हे सर्व जरी खरे असले तरी आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या वर्गांच्या विकासासाठीच्या दृष्टीने नागरी बँकांच महत्वपूर्ण कार्य करीत आहेत आणि सर्वांगण विकासाचे नागरी बँक हे सर्वोत्तम साधन असल्याने राष्ट्रीयकृत व व्यापारी बँकांना कितीही लोकाभिमुख करण्याचा प्रयत्न केला तरीही नागरी सहकारी बँकांची वाढ व विकास कोणीही थोपवू शकणार नाही. या बँकांच्या स्वबळाचा पुरावा म्हणजे त्यांच्या ठेवीचा वेग हा जो राष्ट्रीयकृत व व्यापारी बँकापेक्षा अधिक आहे. त्यांच्या कर्ज वाटपाची

व्याप्ती, ज्यात खावटी कर्जापासून ते मोठ्या औद्योगिक प्रकल्पाला दिल्या जाणा-या कर्जाचा समावेश होतो, त्यांच्या कर्ज वसूलीचे प्रमाण जे अन्य राष्ट्रीयकृत व व्यापारी बँकापेक्षा कितीतरी पटीने सरस आहे. ज्यांच्या व्यवस्थापनाचा दर्जा हा व्यापारी बँकांच्या तोडीचा आहे. ज्या कार्यकर्त्यांमध्ये व्यवस्थापनाची व्यावसायिकदृष्टी आणि आधुनिक तंत्राचा स्विकार करण्याची वृत्ती ठळकपणे दिसते आणि म्हणूनच नागरी सहकारी बँका या देशातील सहकारी चळवळीचा एक जागृत घटक आहे.

अर्थात अनेक महत्वाचे प्रश्न अद्याप जसेच्या तसेच आहेत. रिझर्व बँकांच्या तपासणीमध्ये ज्यांना ३ किंवा ४ ग्रेड दिली गेली आहे. अशा बँकांसाठी वेगळे निकष ठरविण्याची गरज असते. प्रत्यक्षात आहे तेच निकष एवढे कडक केले जात आहेत की, ज्यामुळे त्यांना व्यवसाय करून बाहेर कसे पडायचे हा प्रश्नच पडतो. ती बँक आणखी खाली खाली जात राहते. इन्फॉर्मेशन टेक्नॉलॉजी (Information

टक्केपेक्षा कमी असल्यास ग्रेड ४ अशा प्रकारे वर्गवारी करण्यात आली असून त्यावर कडक निर्बंध लावण्यात आले आहेत. यात नवीन शाखांची परवानगी नाकारण्यात आली आहे. नफा असूनही लाभांशावर बंदी घालणेत आली आहे. नवीन व्यवसाय करणेस बंदी, काही कर्जावर कॅप टाकण्यात आली आहे. तसेच फक्त नवीन ठेवीच्याच ७० टक्के व वसूलीच्या १०० टक्के कर्ज देण्यास परवानगी देण्यात आली आहे. ग्रेड ४ मध्ये असणा-या बँकांना केवळ सोनतारण कर्ज, मुदतठेव पावतीवर कर्जे व सरकारी सिक्कुरिटीवरच्या तारणावर कर्ज देण्याची मुभा देण्यात आली आहे.

या सर्व निर्बंधामुळे बँकांना व्यवसाय करणेच अशक्य होणार आहे. कर्जवाटपावरील या निर्बंधामुळे बँकाकडील रोख तरलतेचे प्रमाण वाढेल. त्यामुळे गुंतवणूकीत वाढ होवून कर्जवाटप कमी होईल. त्यामुळे बँका आर्थिक अडचणीत येतील. हे सांभाव्य धोके टाळण्याकरीता राज्य सरकारने पुढाकार घेवून सहकारी बँकाकरीता

हिंदुस्थानात १७७० नागरी सहकारी बँका आहेत. त्यांच्या ठेवी रु.२,१०,०००/- कोटी असून रु.१,७९,०००/- कोटीची कर्जे वितरीत केली आहेत. देशात एकंदर शेड्युल्ड बँकांची संख्या ५३ असून केवळ एकच शाखा (One Unit Bank) असलेल्या बँकांची संख्या ८९४ आहे. सर्व बँकांच्या शाखांची संख्या ७६५४ असून विस्तार कक्षांची संख्या ४३६ आहे. महिला बँकांची संख्या ही १३९ आहे.

महाराष्ट्रात ५८० नागरी सहकारी बँका असून त्यांच्या ठेवी रु.१,१४,८२०/- कोटी असून रु.६९,०८७/- कोटी कर्जे वितरीत केली आहेत. महाराष्ट्रात एकंदर शेड्युल्ड बँकांची संख्या ३६ असून शाखांची संख्या ४१३० व विस्तार कक्षांची संख्या १४५ आहे. महिला बँकांची संख्या २१ आहे.

Technology) अद्यावत असावी असे म्हटले जात असले तरी बदलत्या परिस्थितीत या बँकांचे उत्पन्न आणि त्यांचा खर्च याची तोंडमिळवणी होत नसल्याने, तसेच एनपीए झालेल्या कर्जावर ९० दिवसांचे सरसकट निकष आल्याने तरतूदीत वाढ होत आहे. वाढता प्रशासकीय खर्च, स्प्रेड, गॅप इत्यादीमुळे अनेक बँका अडचणीत आल्या आहेत. या सर्व बाबींवर मार्ग काढणे दूरच परंतु नियंत्रकांनी नागरी सहकारी बँकांवर विविध नियंत्रणे लादली आहेत.

उदारीकरणाचा भाग म्हणून आंतरराष्ट्रीय पुडेनशियल नॉर्मस बँकांना २००३-०४ पासून लागू झाले व सिआरएआर ही संकल्पना पुढे आली. बँकांचे ग्रेडेशन करणेत आले. ग्रेड १, २, ३, ४ असे वर्गीकरण करून ग्रेड ३ व ४ या बँका पुर्नवसनातील बँका असे संबोधण्यात आले. अशा ह्या ग्रेडेशनमुळे सहकारी बँकासमोर नवीन समस्या निर्माण होवून आर्थिक अडचणीत असलेल्या बँका अधिक अडचणीत आल्या. कारण ग्रेडेशन पध्दतीनुसार भांडवल पर्याप्ततेचे प्रमाण ९ टक्के असल्यास ग्रेड १, ८ टक्के असल्यास ग्रेड २, ६.५ टक्केपेक्षा कमी असल्यास ग्रेड ३ व ४.५०

स्वतंत्र सहकार कायद्याची निर्मिती करण्याचे ठरविले आहे ही निश्चितच समाधानकारक बाब आहे. स्पर्धेच्या युगात सहकारी बँकांनी नफा व बँकेचा ग्राहक यावर जास्तीत जास्त लक्ष द्यावे लागणार आहे. सेलर्स मार्केटींगवरून बायर्स मार्केटमध्ये बँकांना वाटचाल सुरु ठेवावी लागेल. सर्व सामान्यांसाठी असलेली लोकांतिक पध्दतीवर आधारलेली एक आर्थिक चळवळ असे सहकाराचे स्वरूप आपण सर्वच जण विविध व्यासपीठावर सांगत असतो, तसेच सहकाराचा आवाकाही व विस्तारही सांगत असतो. परंतु एवढा दैदीप्यमान इतिहास सहकाराचा असताना, तसेच सहकारी चळवळीची मुलभूत तत्वे व एकूण संकल्पना उपयुक्त असतानाही या चळवळीबद्दल समाजात एक प्रकारची नाराजी दिसते. त्याचे आत्मपरिक्षण आपल्या सर्व सहकारातील कार्यकर्त्यांना करणे आता नितांत गरजेचे झाले आहे.

■ अरविंद देशपांडे

(लेखक दि महाराष्ट्र अर्बन को-ऑप.बँक्स फेडरेशन लि., मुंबईचे मुख्य कार्यकारी व सचिव आहेत)

(admin@mucbf.org)